

9. *Коденська М.Ю.* Державна підтримка розвитку аграрного сектору економіки / М.Ю. Коденська, А.В. Єремєєва // Економіка АПК. – 2013. – № 6. – С. 14–20.
10. *Кропивко М.Ф.* Напрями удосконалення державного управління аграрним сектором в умовах децентралізації влади та дерегуляції господарської діяльності / М.Ф. Кропивко, М. М. Ксенофонтов, Н. В. Хміль // Економіка АПК – 2015. – № 3. – С.5–14.
11. *Олійник О.В.* Теоретико-методологічні засади державного регулювання аграрного сектору / О.В. Олійник // Економіка України. – 2005. – №7. – С. 65–73.
11. *Онегіна В.М.* Державне регулювання цін і доходів сільськогосподарських товаровиробників / В.М. Онегіна. – К.: ІАЕ, 2007. – 590 с.
13. *Попова О.Л.* Нові пріоритети Спільної аграрної політики ЄС на 2014–2020 роки: стратегічні орієнтири для розвитку агросфери України / О.Л. Попова // Економіка АПК. – 2013. – № 12. – С. 89–96.
14. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» (нова редакція) [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/uk/regulatory?nid=17175&add>.
15. Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року : Постанова КМУ від 19 верес. 2007 р. №1158 [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1158-2007-p>.
16. Про схвалення стратегії розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року : Розпорядження КМУ від 17 жовт. 2013 р. №806 –р [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/806-2013-p>.
17. *Саблук П.Т.* Інституціональні засади трансформацій в аграрній сфері / П.Т. Саблук // Інституціональні засади трансформацій в аграрній сфері : збірник Матеріалів Тринадцятих річних зборів Всеукр. конгресу вчених економістів-аграрників 20-21 черв. 2011 р. – К. :ННЦ ІАЕ, 2011. – С. 5-38.
18. Стан фінансування АПК у 2015 році [Електронний ресурс]: – Режим доступу: http://minagro.gov.ua/node/15506?keepThis=true&TB_iframe=true&height=768&width=1024&caption.
19. Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020»: Указ Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015. [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5/2015/print1433785886080563>
20. *Шпичак О.М.* Економічні механізми державного регулювання ринків сільськогосподарської продукції та їх проблеми / О.М. Шпичак // Економіка АПК. – 2011. – № 2. – С. 150-155.
21. *Agrarian Policies and Agricultural Systems* / Ed. by Bonnano A. – Boulder: Westview Press, 1990. – 331 p.
22. *Agricultural Policy Monitoring and Evaluation 2014/ OECD countries* [Electronic Resource]. – Mode of access : http://www.oecd-ilibrary.org/agriculture-and-food/agricultural-policy-monitoring-and-evaluation_22217371.
23. *Common Agricultural Policy after 2013* [Electronic Resource]. – Mode of access : http://ec.europa.eu/agriculture/cap-post-2013/index_en.htm.
24. *Farm Bill* [Electronic Resource]. – Mode of access : <http://www.usda.gov/wps/portal/usda/usdahome?navid=farmbill>.
25. *North D.* Institutions and Economic Growth: An Historical Introduction / D. North // *World Development*. – 1989. Vol. #9. – P. 1319-1332.
26. *Trusova N.V.* International analysis of the state financial support of agriculture producer / N.V. Trusova // Економіка АПК. – 2015. – №10. – С. 32–38.
27. *Williamson O.E.* The New Institutional Economics: Taking Stock, Looking Ahead / O. E. Williamson // *Journal of Economic Literature*. – 2000. – Vol. XXXVIII. – P. 595 – 613.

Стаття надійшла до редакції 30.11.2015 р.

*

УДК 332.01:631.67

О.М. НЕЧИПОРЕНКО, кандидат економічних наук, доцент,
провідний науковий співробітник
Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»

Організаційно-управлінські трансформації в зрошуваному землеробстві України

Постановка проблеми. Продовольча безпека України, а також стійка конкурентоспроможність на світовому ринку зерна, в умовах зростання активності кліматичних

посух неможливі без масштабного відновлення зрошуваного землеробства, підвищення ефективності використання меліорованих земель на всеохоплюючій інноваційній основі.

Дефіцит вологи в найвідповідальніші фази розвитку рослин є головним лімітуючим

© О.М. Нечипоренко, 2016

фактором у землеробстві посушливих зон. Недостатня та нестійка вологозабезпеченість культур значною мірою визначає величину, якість і стабільність врожаїв, що й зумовлює необхідність проведення зрошувальних меліорацій. На нинішній час у світі штучно зволожені землі займають площу 20% від усієї, що є в обробітку (1,5 млрд га), при цьому на них вирощують до 40% усієї сільськогосподарської продукції, й ці показники мають стійкий тренд росту [13].

У 60-70-ті роки минулого століття на світовій арені іригація мала значний екстенсивний розвиток. Так, в Україні в окремі роки вводили в експлуатацію до 100 тис. га штучно зволжуваних масивів [10]. Необхідність збільшення зрошуваних площ вимагала зосередження основної уваги на проектуванні та будівництві.

На початок 90-х років у результаті інтенсивного розвитку аграрного виробництва, який включав, крім комплексної механізації і хімізації, великомасштабну меліорацію сільгоспугідь, в Україні площа поливних земель становила 2,6 млн га. Займаючи трохи більше 8% ріллі, зрошені землі забезпечували виробництво до 20% загальнодержавного обсягу аграрної продукції. На Херсонщині й у Криму цей показник сягав 40-50%. Поливний гектар при правильній організації праці, як правило, працював за 3-4 богарних.

Разом із тим уже в 80-90-ті роки в більшості країн світу, в тому числі в Україні, спостерігалось значне уповільнення швидкості зростання обсягів зрошуваного землеробства. При цьому було зроблено акценти на вдосконалення управління, підвищення продуктивності та головне – на окупність інвестованого капіталу [14]. Різка погіршення економічної ситуації в Україні зумовило кризові явища в агропромисловому комплексі, й особливо в зрошуваному землеробстві. Це викликало об'єктивну необхідність розробки не лише державної стратегії відновлення і модернізації іригаційних систем, підвищення ефективності використання штучно зволжуваних площ, а й запровадження різного роду інновацій, передусім організаційно-управлінських, направлених на забезпечення пріоритетності інтересів саме водокористу-

вачів, безпосередніх виробників сільськогосподарської продукції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження щодо обґрунтування необхідності відновлення й доцільності подальшого розвитку потенціалу зрошуваного землеробства в Південному Степу, проводять учені профільних інститутів НААН, які надають переважно практичні рекомендації технологічного та екологічного напрямів. Теоретичних напрацювань стосовно комплексних проблем підвищення саме економічної ефективності зрошуваного землеробства як цілісної системи в умовах ринкових трансформацій, за невеликим виключенням, і то лише щодо аналізу причин занепаду галузі, не знаходимо.

Останнім часом проблемам функціонування поливних земель в Україні присвятили свої роботи такі визначні вчені та практики, як П.І. Коваленко [6,10], М.І. Ромащенко [9], В.О.Ушкаренко, С.А. Балюк, В.І. Благодатний, І.І. Андрусенко, М.А. Хвесик [5], В.С. Сніговий, А.О. Лимар, О.О. Собко, В.А. Сташук, О.І. Жовтоног, Ю.О. Тараріко, А.М. Шевченко, Р.А. Вожегова, Л.М. Грановська, В.О. Найдьонова й інші. Поряд із цим сучасний стан використання розпайованих штучно зволжуваних площ вимагає подальших досліджень, особливо щодо підвищення ефективності їх використання на інноваційній основі, з безумовним пріоритетом економічних, соціальних та екологічних інтересів землеводокористувачів і власників паїв, а також одночасного задоволення зростаючих у кризових умовах потреб держави й працівників водогосподарського комплексу.

Мета статті – дослідження та систематизація чинників, що впливають на ефективність використання зрошуваних угідь, а також визначення напрямів організаційно-управлінських перетворень у поливному землеробстві України.

Виклад основних результатів дослідження. Проблеми ефективного використання іригаційних систем, підвищення рентабельності поливного землеробства були актуальними впродовж усієї історії розвитку зрошення. Проте під час радянського періоду розвитку меліорації сільськогосподарських

угідь держава мало переймалася економічними важелями його регулювання. Вся увага приділялася швидкому нарощуванню поливних площ і технічному забезпеченню технологічних процесів. При майже щорічних партійно-урядових рекомендаціях – активніше використовувати досягнення науково-технічного прогресу за рахунок далеко не завжди економічно виправданих, масштабних капіталовкладень – проектних показників урожайності основних культур досягти так і не вдалося.

Пошук механізмів підвищення ефективності використання накопичених основних фондів, пов'язаних з іригацією, активно розпочався лише в першій половині 80-х років минулого століття. Їхня вартість (за тодішнім курсом 70 коп. за 1 дол. США) перевищила 5 млрд дол. США (3559,2 млн руб.) [11, с.90], а з розрахунку на 1 га становила 2,5 тис. дол. США (1793 руб.). Продуктивність поливного гектара дорівнювала в середньому 619 руб. [11, с.5], тобто фондівіддача з одиниці площі була 34,5 коп., що майже вдвічі нижче середнього по Україні.

У жовтні 1984 року було прийнято чергову довготермінову програму меліорації, в якій знову передбачалося підвищення ефективності використання меліорованих земель із метою стійкого нарощування продовольчого фонду країни [8]. Основними завданнями по її реалізації на період до 2000 року передбачалося довести площу зрошуваних земель в Українській РСР до 4–4,2 млн га, тобто збільшити майже вдвічі. З метою підвищення ефективності використання поливних земель, ставилося завдання посилити роботи щодо створення нових сортів і гібридів сільськогосподарських культур, що позитивно відкликаються на зрошення й відповідають вимогам індустріальних технологій, стійкі до хвороб і шкідників. Програма передбачала розробку та здійснення в 1986–2000 роках комплексу заходів щодо прискорення науково-технічного прогресу (інновацій) в меліорації, направленою, в тому числі, на ефективне використання зрошуваних земель і водних ресурсів, підвищення продуктивності праці на поливі та будівництві іригаційних систем, економію матеріальних, сировинних і паливно-енергетичних ресурсів.

Проте найбільше програма звертає на себе увагу іншим. Ставилось завдання обов'язкового закріплення в 1985-1987 роках у кожному колгоспі й радгоспі всіх зрошуваних земель за спеціалізованими бригадами та ланками, запровадження в цих підрозділах колективного підряду – форми організації праці, коли трудовий колектив укладає з керівництвом підприємства договір, за яким зобов'язується виробити певну кількість сільськогосподарської продукції, а господарство гарантує йому створення умов для успішного розв'язання цього завдання, своєчасне надання необхідних виробничих ресурсів і оплату праці за одержану продукцію за наперед установленими розцінками й у передбаченому договором порядку. Останнє говорить про те, що керівники і науковці, вже на той час, розуміли необхідність пошуку шляхів підвищення ефективності використання поливних площ через пробудження особистої та колективної заінтересованості у кінцевому результаті зрошення, а також зменшення державного впливу на ці процеси. Підтвердженням цього є той факт, що разом із згаданою програмою в той же день у жовтні 1984 року набрали чинності ще дві загальносоюзні Постанови, які на заміну декларативно-директивного змісту аналогічних документів попередніх років пропонували новий – договірний механізм регулювання економічних відносин між усіма безпосередніми учасниками процесу вирощування сільськогосподарських культур на меліорованих землях. Договори на високоефективне використання меліорованих земель укладалися господарствами з об'єднаннями (відділеннями) Сільгосптехніки, підприємствами (організаціями) Сільгоспхімії, водогосподарськими підприємствами (організаціями) з метою прискорення освоєння зрошуваних земель і досягнення на них проектної врожайності сільськогосподарських культур. Договорами передбачався перехресний контроль дотримання зобов'язань та фінансова відповідальність за неякісне їх виконання. Проте запланованих результатів рекомендовані механізми так і не дали. Стан використання зрошуваних земель погіршувався й далі, необхідні були кардинальні реформи всього аграрного сектору.

У результаті проведеного в пострадянський час реформування агропромислових

підприємств, які користувалися зрошувальними системами, а таких в Україні на початок 1999 року налічувалося 2806 і з них 76% були колективними, кількість нових власників та користувачів поливними ділянками перевищила 190 тис. [6]. При цьому виділення земельних паїв саме в натурі (на місцевості), середній розмір яких становив 13 га, створило в подальшому значні проблеми. Недотримання вимог ст. 26 Земельного кодексу України щодо спільного використання меліорованих ділянок на підставі угоди призвело до подрібнення технологічних масивів, що негативно вплинуло на функціонування зрошувальних систем [4].

Як показали дослідження, загальна площа фактично зрошуваних земель за роки неза-

лежності зменшилася в Україні вчетверо. Так, у 2015 році фактично политими було лише близько 473 тис. га (рис. 1), з яких майже 80 тис. га зволожувалося краплинним способом. Щорічно більше 1,2 млн га високопродуктивних, меліорованих земель використовується без поливу. Необхідно відзначити, що майже третина зрошуваних площ знаходиться в приватній власності та близько 70% – в оренді. Ефективність вирощування зернових і олійних культур на цих масивах має рівень, який поки що не стимулює подальше їхнє виробництво. Економічну заінтересованість викликають переважно технічні культури, особливо соя, яка в структурі посівних площ має до 30%, та овочі.

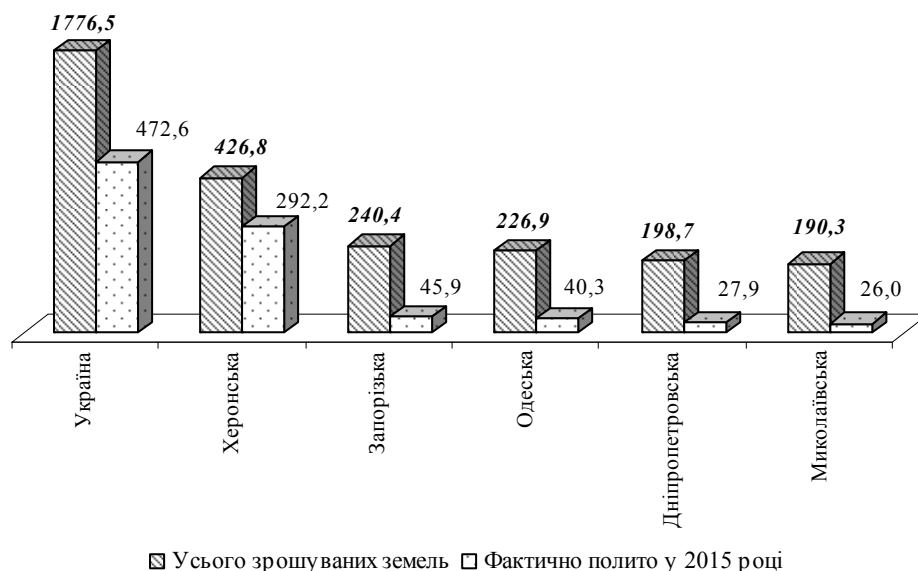

Рис. 1. Використання зрошуваних земель, тис. га

Проведеною у 2013 році органами Держводагентства інвентаризацією стану міжгосподарських та внутрішньогосподарських поливних систем було встановлено, що лише 738 тис. га, із наявних відповідно до статистичної звітності ф.6-а зем. (з урахуванням АР Крим) – 2165,4 тис. га, можливо зволожувати без додаткових капіталовкладень. На площі більше 360 тис. га зрошувальні системи підлягають списанню й переведенню в богарні землі, а майже 107 тис. га взагалі є невитребуваними для використання [6].

Найпроблемнішою складовою зрошувального комплексу залишається передана, майже на 60%, у комунальну власність на облік

сільських або районних Рад, внутрішньогосподарська мережа. Для переважної більшості громад такий реформаторський крок із боку держави, в подальшому, значно ускладнив і без того малоефективне використання іригаційної інфраструктури. До того ж тривала невизначеність із балансовою приналежністю польової мережі спричинила додатковий виклик для ефективності зрошуваного землеробства. Відсутність відповідального власника не дала можливості утримувати поливні системи та механізми в робочому технічному стані більше як на третині меліорованих масивів, і ситуація дедалі погіршується. Так, Державне агентство водних ресурсів України повідомляє, що незадовільний технічний

стан інженерної інфраструктури внутрішньогосподарських систем у 2013 році мав місце на площі 819,5 тис. га, а в 2015 році — вже на 926 тис. га. Забезпеченість технікою для дощування, а даний спосіб поливу відповідно до проектів має виконувати штучне зволоження сільгоспкультур майже на 90% площ, знаходиться останніми роками на рівні 20-25% до потреби. Саме з цієї причини не використовується за цільовим призначенням майже 660 тис. га зрошуваних земель. Враховуючи перелічене, а також гідрогеолого-меліоративний стан ґрунтів, фізичне зношення насосно-силового обладнання зрошувальної мережі та несанкціонований демонтаж інженерної інфраструктури, фактично використовуються як не поливні майже 70% земель, що обліковуються як зрошувані. Тобто, на площі більше 1,2 млн га втрачається

ще як мінімум один урожай сільськогосподарських культур.

Ефективне використання земель, які нині фактично зрошуються значною мірою визначається не лише необхідністю модернізації зношеної інфраструктури, а й рядом інших важливих чинників. Так, значно знижують рентабельність виробництва продукції рослинництва такі фактори, як: висока вартість іригаційних послуг та електроенергії, архаїчність і недотримання технологій вирощування й поливу культур; великі втрати поливної води (до 40% лише на фільтрацію в зрошувальних каналах), замулення та заростання водотоків водоростями; порушення структури посівних площ і зниження родючості ґрунтів; зростаючий з року в рік дефіцит кваліфікованих кадрів, особливо спеціалістів - меліораторів середньої ланки.

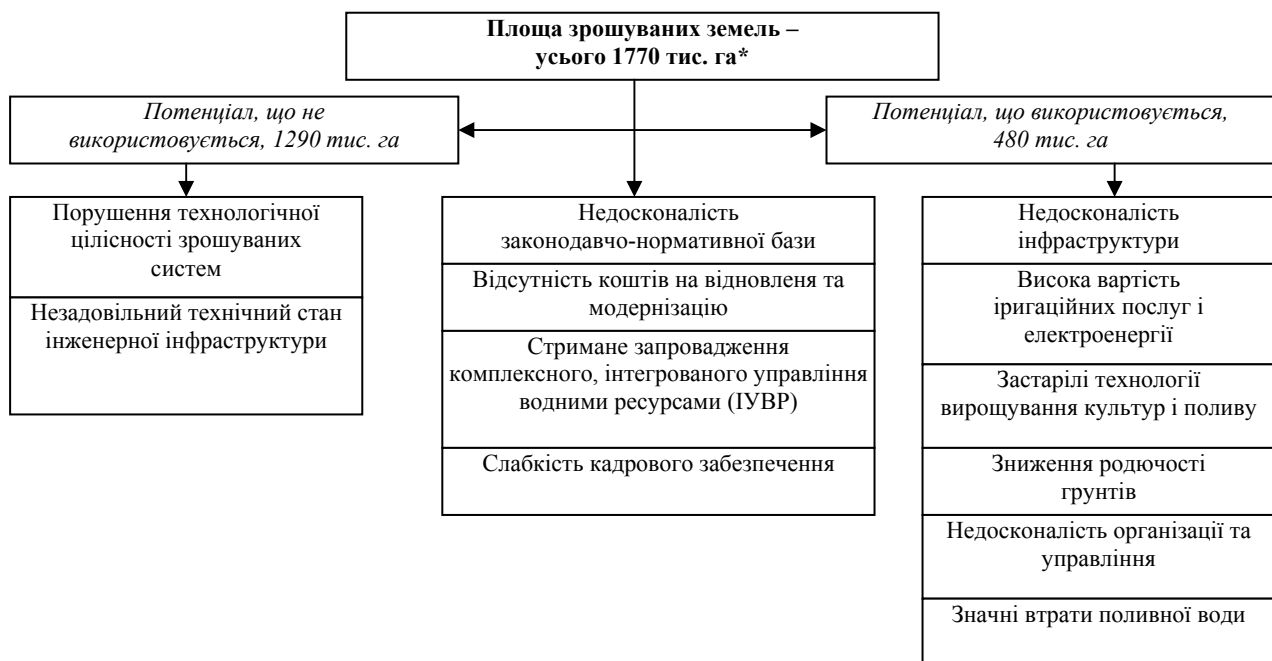

Рис. 2. Основні чинники неефективного використання зрошуваних земель

* Без урахування АР Крим, 400,5 тис. га

Поряд із переліченими, мають місце загальні, проблемоутворюючі фактори впливу: певна невідповідність сучасним викликам законодавчо-нормативної бази; відсутність реальних інвестицій; недосконалість управління водними ресурсами країни взагалі та поливним землеробством зокрема; занепад державної системи підготовки кваліфікованих кадрів із меліорації (рис. 2).

У наслідок дії наведених факторів, держава має значні недобори валового збору сільськогосподарських культур, втрачаючи

податкові надходження, одночасно збільшуючи, хоч і періодично, бюджетні виплати на заздальгід збиткове господарювання. Посилюється залежність агровиробництва Півдня України від кліматичних умов. Поглиблюється соціально-економічний та екологічний занепад сільських територій зони зрошення.

На необхідність докорінних інноваційних змін у зрошуваному землеробстві ми вже звертали увагу раніше [7], проте реалізація їх можлива лише за умови зміни концептуа-

льного розуміння побудови процесу відновлення й модернізації галузі. В основі має бути пріоритет інтересів сільгосптоваровиробника, для задоволення яких і споруджувалися системи зрошення, а не дорога відбудова іригаційної інфраструктури, яка може залишитися не затребуваною.

Як показує світова практика, в умовах ринкової економіки й інтенсивного розвитку сільськогосподарського підприємництва вимоги водокористувачів до якості та вартості послуг із подачі води в зрошувальні системи зростають. Щоб дати відповідь на цей виклик, необхідно враховувати позитивний міжнародний досвід й активізувати процес трансформації управління зрошуванням землеробством від традиційного до сучасного, з одночасним забезпеченням сталого соціально-економічного розвитку відповідних сільських територій. Слід проводити модернізацію зрошувальних систем, використовуючи не лише передові технології, а також інноваційні підходи до управління системами в ринкових умовах.

Сучасна іригаційна практика переконує, що бюрократичні служби, фінансовані з центру, а саме така модель управління поки що домінує в Україні, втрачають здатність ефективно провадити іригаційне обслуговування в умовах великої кількості дрібних агровиробників. Як наслідок, це призводить до швидкого розвалу інфраструктури, скорочення площі зрошуваних земель, неправильного розподілу і втрат поливної води, наростаючого підтоплення та засолення ґрунтів.

До того ж, у нині діючих умовах недосконалої системи управління зрошенням, за якої на шляху транспортування води від споживача (того, хто безпосередньо забирає воду з водного об'єкта) до сільськогосподарського товаровиробника є по кілька технологічних переділів. Окремий облік витрат по кожному з них призводить до непрозорого формування тарифів на послуги водопостачання й небажання оплачувати їх. Так, вартість послуг у 2014 році по Херсонському обласному управлінню водних ресурсів мала варіацію від 13,06 (без урахування рисових зрошувальних систем, де цей показник становив 2,55) до 72,10 коп. за подачу 1м³ поливної води. При цьому вартість елек-

троенергії в структурі тарифів зростає і становила від 30 до 88%. У цілому частка витрат на воду в собівартості польової продукції в розрізі районів передового в питаннях зрошення регіону збільшилася до 25-35%, тоді як світова практика підтверджує рентабельність зрошувального землеробства за умови, що цей показник не перевищує 10%. Поряд із цим товаровиробник практично усунений від участі в процесах управління зрошувальними системами та формування тарифної політики, що, на наше глибоке переконання, також негативно впливає на ефективність поливного землеробства.

Отже, сучасне управління зрошенням в Україні ніяк неспроможне задовольнити потреби сільгосптоваровиробників за рахунок використання доступних ресурсів і технологій та не сприяє тому, щоб запобігти потенційно можливим викликам і загрозам поливному землеробству в майбутньому.

У зв'язку з цим привертає увагу позитивний досвід передачі управління зрошувальною системою, або ПУЗС. Це процес переходу повноважень та відповідальності від Державного агентства водних ресурсів, керуючого меліоративними системами, до організацій приватного сектору, частіше за все (близько 75%) до новостворених із цією метою на кооперативній основі асоціацій водокористувачів /АВК/. У США й Китаї це так звані іригаційні ділянки, трапляються також спільні компанії та товариства з обмеженою відповідальністю /Мексика/, або об'єднаний державно-фермерський комітет. У Франції управління перейшло до громадських організацій, а в Туреччині – до місцевих органів влади.

Причиною запровадження такого інструменту реформування, починаючи із середини 70-х років минулого століття, стали наростаючі труднощі з державним фінансуванням зрошувального землеробства і незабезпечення його запроєктованої ефективності. За цей час таким шляхом реформування іригаційного сектору економіки пішли більше ніж 60 країн світу, а також пострадянські республіки Середньої Азії, Молдова, Грузія, Вірменія й інші. Більше 40 років тому роздержавлення меліоративних систем розпочали Японія, Іспанія, Ізраїль, Аргенти-

на. В багатьох країнах, таких як, наприклад, Індонезія, Таїланд, Китай та Перу поливні системи успішно функціонують під управлінням фермерів уже багато років [1,2]. До речі, в колишньому СРСР на кінець 1925 року також нараховувалося 3852 меліоративних товариства, які об'єднували 273,6 тис. селянських господарств, становлячи при цьому 42,5% усіх "підсобно-виробничих" сільськогосподарських кооперативів країни [3].

Як доводить практика передачі управління, універсальної моделі даного процесу не існує. Необхідно завжди проводити глибокий аналіз щодо готовності умов для запровадження змін, враховувати місцеву специфіку, не обмежуватися в термінах і обов'язково мати для цього політичну волю уряду.

Передача повноважень та відповідальності від державних структур до неурядових організацій може здійснюватися з перехідним етапом спільного управління, що, на нашу думку, було б доцільним для умов України. Такий крок забезпечить зростання участі водокористувачів, які безпосередньо виробляють сільськогосподарську продукцію, в іригаційному управлінні спільно із державою і матиме більше організаційний характер, ніж соціально-економічний. Роль держави не змінюється, а для зміцнення взаємовідносин товаровиробники залучаються до участі в державному управлінні. До моменту повної передачі управління державна водогосподарська організація й недержавне об'єднання аграріїв, одержувачів послуг, домовляються ділити обов'язки. Необхідно зазначити, що при передачі управління зрошувальними системами мають місце також процеси децентралізації (поступова передача повноважень від центрального органу на нижчі рівні) та приватизації (передача, повністю або частково, власності на іригаційні системи й обладнання з державного в приватний сектор).

Результати досліджень показують, що ПУЗС переважно реалізується до рівня розподільчих або вторинних каналів (в Україні це міжгосподарська мережа). Отже, доцільно пропонувати передачу управління від органів Держводагентства до новостворених об'єднань товаровиробників поки що лише на рівні внутрішньогосподарської мережі та

здійснювати спільну координацію на рівні розподільчої. В подальшій перспективі можлива передача також міжгосподарської мережі у власність, чи лише в користування недержавним структурам, залишивши при цьому у підпорядкуванні держави магістральні канали й водогосподарські об'єкти вищого рівня [5].

Передача управління має чітко визначити розподіл обов'язків щодо розпорядження інфраструктурою, ступеня відповідальності аграріїв за технічне обслуговування іригаційної системи, а також повноважень відносно ремонту гідротехнічних споруд (що можуть залишатися за державою навіть після передачі управління). Селяни мають бути наділені достатніми повноваженнями для прийняття раціональних рішень щодо технічного обслуговування і ремонту систем. Новостворені структури повинні забезпечити збір даних, необхідних для статистичного аналізу якості функціонування іригаційних систем, щоб запобігти негативним наслідкам їх експлуатації. Нами запропоновано організаційну схему передачі управління зрошувальною системою, яка визначає заходи, що є доцільними для одержання позитивного результату реформування галузі (рис. 3).

Провівши оцінку ефективності та оцінивши суттєвість впливу факторів, наведених на рисунку 2, ми повинні чітко визначитися: проводити модернізацію зрошувальних систем без їх роздержавлення, чи реалізувати інноваційний процес (нами раніше запропонована модель) на основі фундаментального реформування, із частковою чи повною передачею управління системами агровиробникам. Усвідомивши необхідність останнього, слід мобілізувати всебічну підтримку заінтересованих сторін і здійснити стратегічне планування подальших заходів, перелічених у наведеній схемі. Не одержавши достатньої державної підтримки, в Україні процес поки що не може набрати результативного поступу. Навіть успішна реалізація пілотних проєктів неможлива без попереднього порозуміння всіх заінтересованих сторін, визначення джерела фінансування й необхідних змін у законодавчо-нормативній базі. Тільки виконавши ці обов'язкові заходи, можливо розпочати модернізацію галузі зрошувального зем-

леробства. В ході реалізації процесу передачі управління, наступна інвентаризація іригаційної інфраструктури має проводитися спільно з АВК, тому що водокористувачі повинні визначитися, наскільки в майбутньому вони зможуть фінансувати (чи ні) утримання систем. В асоціаціях можливе створення резервного фонду фінансування, передбаченого для поступової, поетапної реабілітації зношеної інфраструктури саме за рахунок постійно зростаючої, порівняно з державною,

частки інвестицій. Зважаючи на світовий досвід і кризовий стан економіки, для України це може бути кращим варіантом вирішення питання, на противагу типовій моделі реалізації одноразового великомасштабного реабілітаційного проекту, після якого, зазвичай, іде розвал інфраструктури як такої, що залишається залежною лише від інституційних та інвестиційних можливостей держави, а не водокористувачів, для задоволення чієїх потреб її відновлювали.

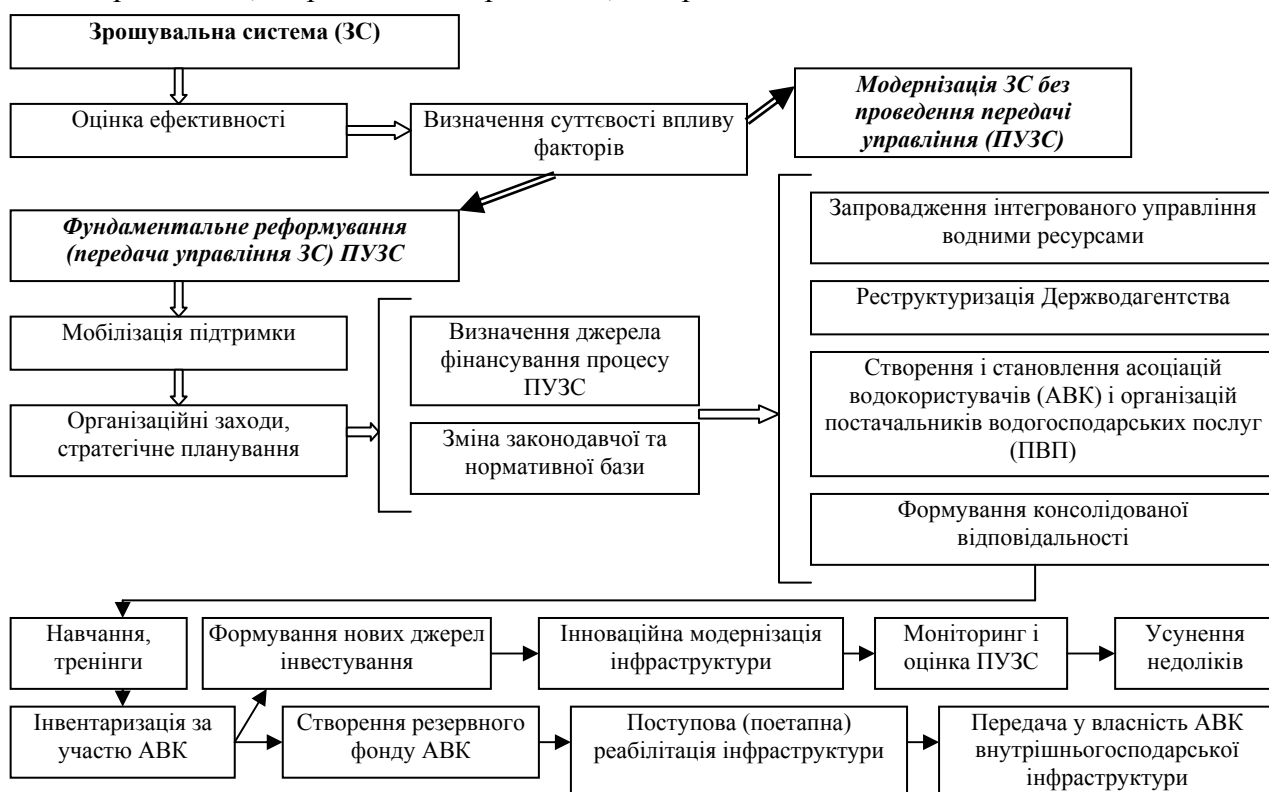

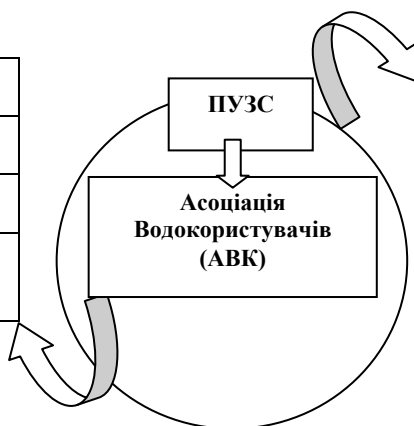
Рис. 3. Організаційна схема передачі управління зрошувальною системою

Потенційні переваги, які одержать заінтересовані сторони в результаті передачі

управління зрошувальними системами /ПУЗС/, наведені на рисунку 4.

Можливі:

Підвищення продуктивності землеробства
Вирішення соціальних питань, у т.ч. підготовка кадрів
Організація корпоративного агробізнесу
Збільшення суми надходжень від плати за іригаційні послуги

Обов'язкові:

Формування зрошуваних масивів
Формування суб'єктів інвестиційної діяльності
Зменшення частки державного фінансування
Створення самостійних постачальників водогосподарських послуг
Управління темпів зносу іригаційної інфраструктури
Прозорість тарифної політики та звітності
Захист прав, вирішення спорів

Рис. 4. Переваги реалізації програми ПУЗС в Україні

Для практичної адаптації наведених результатів необхідно проводити подальші наукові дослідження.

Висновки. Зрошуване землеробство України має великий потенціал нарощування валового виробництва продукції рослинництва за рахунок відновлення цільового використання поливних площ. Реабілітація зношеної й несанкціоновано демонтованої іригаційної інфраструктури потребує значних капіталовкладень, які не можуть і не повинні бути лише державними, чи залучени-

ми під гарантії Уряду коштами міжнародних фінансових донорів. Активними інвесторами мають стати сільгосптоваровиробники, об'єднані в асоціації, або інші корпоративні структури водокористувачів, яким будуть передані в управління, а згодом й у власність, польові зрошувальні мережі. Такий визнаний у світі шлях реформування галузі з одночасним відновленням і модернізацією інфраструктури може забезпечити економічну, екологічну та соціальну ефективність зрошуваного землеробства України.

Список використаних джерел

1. Вермиллион Д. Передача служб управління іригаційними системами: руководство /Д. Вермиллион, А. Сагардой. – ФАО, 2004. – 108 с.
2. Гарсез-Рестрепо К. Передача управління іригаційними системами. Мировой опыт / К. Гарсез-Рестрепо, Д. Вермилион, Д. Муньон // Продовольственная и сельскохозяйственная организация объединенных наций. – Рим, 2007. – 66 с.
3. Жамин В.А.(ред.) Истоки: Вопросы истории народного хозяйства и экономической мысли / вып. 2. – М.: Экономика, 1990. – 336 с. (12)
4. Земельний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.
5. Інституціоналізація природно-ресурсних відносин: [кол. моногр.]; за заг. ред. д.е.н., проф., акад. НААН М.А. Хвесика. – К.: ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НААН», 2012. – 400 с.
6. Коваленко П.І. Сучасний стан і перспективи відновлення ефективного використання меліоративних систем в Україні / П.І. Коваленко // Матер. 22 конгресу міжнар. комісії по іригації і дренажу 13-20 верес. 2014 р. Республіка Корея. – Ташкент, 2014. – С. 27-33.
7. Нечипоренко О.М. Напрямки інноваційного розвитку зрошуваного землеробства України /О.М. Нечипоренко// Вісн. аграр. науки. – 2015. – № 8. – С. 61–65.
8. Про організацію виконання постанови ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР від 23 жовтня 1984 р. № 1082 "Про Довгочасну програму меліорації, підвищення ефективності використання меліорованих земель з метою сталого нарощування продовольчого фонду країни" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP840465.html.
9. Ромащенко М.І. Концептуальні засади сталого розвитку зрошення в Україні на сучасному етапі / М.І. Ромащенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.nuwm.rv.ua/metods/asp/vd/v40119.doc>.
10. Сучасний стан, основні проблеми водних меліорацій та шляхи їх вирішення; за ред. П.І. Коваленка. – К.: Аграрна наука, 2001. – 214 с.
11. Экономика орошаемого земледелия; под ред. В.И. Жминька. – 2-е изд., доп. и перераб. – К.: Урожай, 1983. – 160 с.
12. Annual Report 2013-14./International cooperation in agriculture water management./ International commission on irrigation and drainage/ – P.74-78.
13. Annual Report 2014-15. /International Commission on Irrigation and Drainage [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.icid.org/ar_2014.pdf.
14. Summary Report First World Irrigation Forum /28 September - 3 October 2013/[Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.icid.org/wif1_sumreport.pdf.
15. Water Charging in irrigated agriculture: A analysis of international experience. FAO Water Reports 28. 2004. Rome. Cornish G., Boswoth B., Perry C., Burke J.

Стаття надійшла до редакції 17.12.2015 р.

* * *

УДК 631.147:330.3(477)

*О.О. ШЕВЧЕНКО, доктор наук з державного управління, директор
Департаменту агропромислового розвитку
Київської обласної державної адміністрації*
*А.В. ВДОВИЧЕНКО, кандидат сільськогосподарських наук, директор
Державне підприємство «Дослідне господарство «Сквирське»
Інституту агроєкології і природокористування НААН*

Перспективи розвитку органічного землеробства в Україні на прикладі Київської області

Постановка проблеми. Органічні продукти харчування нині набувають особливої ваги, проте мало хто знає, що це таке і в чому їхня відмінність від традиційних.

Україна, маючи значний потенціал для виробництва органічної сільськогосподарської продукції, її експорту, споживання на внутрішньому ринку, досягла певних результатів щодо розвитку власного органічного виробництва.

Особливого значення органічне виробництво може набути в Київській області, що сильно постраждала від наслідків аварії на Чорнобильській АЕС та є однією з найбільш урбанізованих в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням розвитку органічного виробництва в Україні займаються вітчизняні й зарубіжні науковці та практики. Серед вітчизняних публікацій велике значення мають роботи Н. Прокопчук [3], К. Гладченко [6], В. Пиндуса [8], Ю. Лупенка, [10] Є. Мілованова [9], а також іноземних науковців і консультантів з органічного виробництва Т. Ріхтера, М. Ліхтенхана [11].

Мета статті – дослідження сучасного стану органічного виробництва в Київській області, визначення пріоритетних напрямків його розвитку та перспектив на майбутнє.

Виклад основних результатів дослідження. Переваги органічного сільського го-

сподарства є надзвичайно великими, їх можна сформулювати за такими напрямками:

екологічні – мінімізація впливу виробничих процесів на довкілля; сприяння збереженню й відновленню біорозмаїття в агроландшафтах; сприяння збереженню та відтворенню родючості ґрунтів; оберігання від забруднення водних ресурсів;

економічні – поступове зростання природної продуктивності агроценозів і ґрунтів; зниження виробничих витрат завдяки відмові від застосування дорогих хімікатів та зменшення енергоємності виробництва; підвищення конкурентоспроможності продукції;

соціальні – створення додаткових робочих місць у сільській місцевості; нові перспективи для малих і середніх агроформувань; збільшення життєздатності сільських громад [4].

Органічне виробництво – цілісна система господарювання та виробництва харчових продуктів, яка поєднує в собі найкращі практики з огляду на збереження довкілля, природних ресурсів, рівень біологічного розмаїття, застосування високих стандартів належного утримання тварин і метод виробництва, який відповідає певним вимогам до продуктів, виготовлених з використанням речовин та процесів природного походження [1].

Особливості органічного виробництва:

у рослинництві заборонено використовувати агрохімікати для боротьби з бур'янами,

© О.О. Шевченко, А.В. Вдовиченко, 2016